

УДК 316.222

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНИЙ АНАЛІЗ МАГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЯК ЧАСТИНИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Смірнова О.О.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті на основі філософсько-аналітичного та інтегративно-культурного підходу проаналізовано основні та культурні особливості магії через категорію «культурний комплекс». Виявлено, що на відміну від «вузького» розуміння магії, що ототожнюється з магічними практиками, цілеспрямованим вихованням магічної картини світу і пов'язаними з ним деякими традиціями різних людей і в різний час, «широке» розуміння набуває статусу вищезгаданого комплексу. До складових останнього можна включити наступне: магічну форму свідомості та пізнання світу, що базується на міфології, езотеричному знанні та вірі в можливість надприродного втручання в тривалість подій, ритуальних дій особистого або колективного предмету, який являється методом розширення іманентного культурного досвіду, і взагалі ставить культ як техніку «допущення» до магічного стану, засобів і предметів, які використовуються з: амулетами, наказами, жестами або сучасними пси-хотехнологіями, що сповнені символіки; організаційно-практичні та інституційні особливості втілення магічної віри в соціальний, культурний та історичний контекст; сама сфера трансцендентності, попит на якій є екзистенційною та культурною потребою людини, і без активного вольового звернення до якого (як у стані надприродних сил, так і у системах цінностей та нормативних формах поведінки, будь то під виглядом прихованих відбитків останнього і т. д.), магія неможлива як духовне та соціокультурне явище.

Ключові слова: магія, культурний комплекс, структура, міф, релігія, трансцендентність.

Постановка проблеми. Система розуміння магії як культурної проблеми неможлива без використання потенціалу теоретичного аналізу, під час якого в тому числі ідея трансцендентності робить спробу розкрити і вивчити всі основні аспекти магії, враховуючи той факт, що він викликає великий інтерес як самостійна проблема, оскільки вона з'явилася багато років тому і пройшла значний шлях, така форма духовно-культурного досвіду все ще існує як специфічне явище, яке відрізняється істотними ознаками, структурою та великими формально-функціональними характеристиками в суспільстві.

Враховуючи потенціал аналізу філософії та інтегративного бачення проблеми в заходах культурології, посиленням цієї статті є спроба висвітлити сутнісні та морфологічні ознаки магії як складової культурного комплексу. Слід підкреслити, що правильно використовувати термін «культурний», а не «релігійно-культурний» комплекс, коли йдеться про все розуміння цього явища, оскільки онтологічні параметри магії не обмежуються не тільки релігійним містичним контекстом, але й сутнісними ознаками, що глибоко вкорінені в антропологічному принципі, без яких неможливі психологічні, інструментальні та соціально-організаційні аспекти, які у другій половині ХХ століття набувають світські контури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями постановки проблеми аналізу магії займалися Ю. Єрмолін, Е. Білоусов, М. Малиновський та інші. Європейська магічна школа пов'язана з іменами Л. Уайт, К. Гірц, Дж. Фейблман. Окрім цього, проблема трансцендентного у його відношенні до буття людини досліджувалася П. Тілліхом, В. Панненбергом, К. Ранером, Е. Коретом, М. Шелером, Г. Генгстенбергом та інші. Феноменологічні дослідження Е. Гуссерля, культурно-пізнавальні впливи екстерналістів (Г. Дінглер, Л. Флєцк, Дж. Бернал та ін.), концепція дихотомії наук В. Дильтея – Г. Ріккера, про-

грама «раціональної реконструкції» історії науки К. Поппера – І. Лакатоса, «функціоналізм» Б. Малиновського та інші підходи були кроками, хоч і не в усьому вдалими, проте такими, що сприяли «вивільненню» культурологічного потенціалу гуманітарного пізнання з диктату формально-логічного наукознавчого ракурсу. Адже одноосібне домінування останнього, як засвідчила історія науки, призвело до падіння рівня методологічної культури та кризи загальної теорії знання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На початку ХХІ століття є зрозумілою ситуація, що підтверджує тезу про повноправне становлення «нової магічної епохи», яка сьогодні сприймається як даність поряд із такими цивілізаційними трендами, як глобалізація, інформатизація та мобільна комунікація. Із цього виникає нове розуміння, що полягає у характері сприйняття та оцінки магії, яка сьогодні існує не лише як архаїчний статичний феномен та історичний артефакт.

Невід'ємним елементом магії є уявлення про трансцендентне, яке поєднане з нею на всіх етапах її теоретичного та практичного втілення. Звісно, що сфера трансцендентного не обмежується лише магічними віруваннями та ритуалами, зокрема виявляє себе на рівні релігії, філософії, містики, природознавства тощо, однак у співвідношенні з магічним комплексом вона виявляє себе у численних конфігураціях, тим самим розкриває власний потенціал. Негативне ставлення до магії, що існує в сучасному суспільстві, спричинене одновимірним поглядом на неї лише як на «первісне вірування» чи «ранню форму релігії», посилюється усвідомленням її як деструктивного відхилення від норми, що втілюється у класичній раціональності та офіційній релігійності. Чи можна магію як феномен культури сприймати виключно у позитивному та конструктивному ключі? Звісно, що ні. Вони містила і нині містить у собі схильність до руйнації, маніпуляції та «ха-

отизації» (до речі, остання ознака є необхідним елементом її функціональності), але саме таким є це явище в межах соціокультурного простору.

Мета статті. Головна мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати магічну складову як частину культурно-мистецького комплексу.

Виклад основного матеріалу. Л. Уайт виділив структурні елементи культури, об'єднуючи їх у внутрішню організовану систему, яку можна назвати культурним комплексом. На його думку культуру, по-перше, викликає багато заперечень у свідомості людини (ідеї, віра, емоції, цінності), по-друге, у процесі соціальної взаємодії людей (схеми поведінки), по-третє, в матеріальних аспектах, до яких можна віднести робочі інструменти, і все що з'єднує з феноменом людського життя [1].

Магія, як один із найдавніших елементів культури, пішла цим довгим шляхом, який тривав десятки тисяч років та впливав на культуру і запозичував у неї необхідні механізми та динаміку. Тому спроба розглянути її як особливий культурний комплекс не спотворює бачення цього явища, а скоріше сприяє поглибленню і більш всебічному розумінню її в статусі культурологічної проблеми.

Сьогодні магія – це одне з найменш досліджених явищ у культурі, що в значній мірі сприяє: по-перше, відсутності науки, не кажучи вже про культурологію, визнаному та стандартизованому визначенню магії, яке буде погоджене вченими з різних шкіл та напрямків; по-друге, магію як науковий термін у багатьох випадках практично і теоретично неможливо співвіднести з інтерпретаціями параної, релігії та повсякденної свідомості; в даному випадку мова йде не про відмінності між науковими та не науковими знаннями, а про значну «відразу» сенсу; по-третє, як один із найдавніших елементів культури, він частково виходить за рамки семантичної системи мови, що значно ускладнює всебічне вивчення його найважливіших характеристик у сучасній науці.

У науковій літературі є багато визначень магії, які, за словами Ю. Єрмоліна можна розділити на дві групи, коли магія є предметом дослідження науки і вивчається вченими різних спеціальностей та наукових дисциплін, які базуються або на власних спостереженнях та в лабораторних експериментах, або на використанні різних вторинних джерел, або коли послідовники цього явища говорять про це [2].

Важко не погодитися з тим, що магія є однією з найдавніших культурних форм життя людей, і в цьому плані це стає винятком протогенції культури. Як важливе теоретичне поняття – «магія, як форма життя в культурі» за думкою Е. Білоусова відкривається в наступних аспектах: онтологічний (пов'язаний зі своєрідною магійною дійсністю), гносеологічний (міфологічне мислення як засіб світогляду), практиологічний (магічний ритуал як засіб «одомашнення світу», «техніка» виконання бажань), аксіологічний (магія оцінюється як висока і низька, чорно-біла, корисна і марна), соціально-психологічний (засоби контролю та маніпулювання масовою свідомістю, вираження страху та заздрості) та екзистенціальний (задовольняють людську потребу в таємничому і трансцендентному) [3].

Підкреслюючи поліморфізм, поліфункціональність та поліфонію магії, А. Григоренко обґрунтовує підхід, згідно з яким вона є складною, замкнутою та спеціально структурованою системою, яка містить декілька рівнів: ідеальну, інструментальну та соціальну організацію [4]. На нашу думку, це бачення, засноване на філософських аргументах і сьогодні не втратило свого евристичного потенціалу, оскільки це допомагає зробити необхідні поправки у теоретичному аналізі магії.

Підхід, запропонований А. Григоренком, був використаний нами під час проведення структурного аналізу магії як форми втілення трансцендентного в культуру з залученням інших точок зору.

Це дозволило досягти розуміння магії як системно-динамічного культурного комплексу, який містить: (а) магійну форму свідомості та пізнання світу, засновану на езотеричних знаннях і вірі в можливість надприродного втручання в процес події; (б) ритуальні дії особистого чи колективного суб'єкта, які виступають як спосіб розширення іманентного культурного досвіду, а також засоби та предмети, які використовуються таким чином (обидві компоненти пов'язані з символікою); (в) організаційні, практичні та інституційні особливості втілення магійної віри в соціальний, культурний та історичний контекст.

С. Гречішніков та Ю. Єрмолін пов'язують розуміння магії як історично обумовлений спосіб духовно-практичного розвитку світу, заснованого на вірі в можливість надприродного впливу на об'єкти світу з боку людини, яка має особливі секретні знання, а також сприйняття того, що цей метод виконує в суспільстві функцію універсальної заміни соціальних інститутів [5]. Категорія «духовно-практичний розвиток» – це добре обрана концепція, до того ж, коли мова йде про види магії та релігії, оскільки перша, на відміну від останньої, передбачає індивідуальний або колективний емоційно-вольовий контакт з надприродними силами у випадку традиційних моделей магії і використання свого потенціалу для своїх цілей, яке не передбачено релігією, яке зумовлене попереджувальною позицією стосовно виконання «положень». Магія вимагає конкретних практичних результатів, тоді як релігія фокусується на абстрактній ідеї, втіленій у Богові. «Тобто межа між магією та релігією може бути проведена наступним чином: «чарівник» прагне зробити свій перший крок; він з власної ініціативи контактує з трансцендентним. Релігійна людина взагалі пасивно чекає такого контакту, довіряючи самому трансцендентному, щоб зробити його першим кроком. Це виключає значну кількість псевдопроблем, пов'язаних з визначенням семантичного поля магії» [6].

Тоді інший підхід був запропонований М. Марковим, він розглядав магію як «двійкову систему», що складається з двох взаємопов'язаних елементів. Перший елемент свідчить про первинний рівень магійних практик, заснований на особливостях фізіології та психології, а також пройшовший певну ступінь соціалізації та існує як соціально-психологічний феномен. Другий – сукупність думок про магію, її оцінки, які протягом багатьох тисяч років народжувало суспільство, засноване

на сублімації магії. Це можна помітити не тільки на прикладі «технологічної магії», але й звернутися до різноманітної сучасної психотехніки, осягнення якої показує знання законів та специфіку сприйняття сучасної магії, що дозволяє впливати на процес формування людини світовий світогляд, виробляючи соціальні керівні принципи для держави або окремих груп та міфів.

Міф, на думку Б. Маліновського, є філософським і словесним вираженням магичного ритуалу, а ритуал виявляється як драматичне оновлення міфу. Е. Мелетінський, авторитетний дослідник міфів, підкреслює, що «етнологія ХХ століття довела, що, по-перше, міфи в первісному суспільстві тісно пов'язані з магією і церемоніями і функціонують як засіб підтримки природного та соціального порядку ... по-друге, міфологічне мислення характеризується певною логічною та психологічною особливістю ... по-третє, міфобудування – це символічна мова, за якою людина моделювала ... світ, суспільство і сам ... міф ... специфічний для архаїчних культур, але як певний «рівень» ... може бути присутнім у різних культурах ...» [7].

Міфологічні колективні образи, що регулюють і спрямовують магію як предметно-практичну діяльність, містять в собі ті архетипи, прихована внутрішня сила психологічного змісту, яких є основою віри у магичну діяльність і буквально спрямовує дії мага. Отже, існує міфологічна магична свідомість, що звільняє енергію колимера (мани). З огляду на це, сучасні вчені пропонують розділити «повсякденну» магію на рівні наказів і забобонів, що включає діяльність мага. «На його високому рівні, – пише Н. Рижкова, – магичний досвід – сакральний та залишає долю відлюдників, чаклуни, які здатні охопити божественну схожість навмисне її використовують. Іншими словами, магія – «містична учасниця» процесу, в результаті

якого чаклун може отримати бажані результати в реальному житті, а віра в надприродні здібності є необхідними для досягнення мети» [8].

Таким чином, здійснюється предметно-структурний аналіз магії, який дозволяє нам сформулювати «широке» та «вузьке» визначення магії. Згідно з першим: магія – це історично визначений і функціонально взаємопов'язаний набір компонентів єдиного комплексу, який реалізує потребу людини в трансцендентній культурі з метою знання та перетворення існуючого світу (його фрагментів) відповідно до власних потреб і на основі наявних езотеричних знань та ритуальних дій та прийомів. Серед цих компонентів необхідно розрізнити: по-перше, магичну форму свідомості та пізнання світу, засновану на міфологічних логосах, езотеричних знаннях і вірі в можливість надприродного втручання в хід подій; по-друге, ритуальні дії індивідуального або колективного суб'єкта, які виступають як спосіб розширення іманентного культурного досвіду, і в сукупності з культовою формою техніки «входження» в магичний стан; по-третє, засоби та предмети, які використовуються в цьому (амулет, накази, жести або сучасні психотехнології, наповнені символікою. У «вузькому» розумінні магія ототожнюється з магичними практиками, чітко спрямованими на виховання магичної уяви про світ та пов'язаних з нею традиціях у різних народах в різні часи, але відповідно до спільної основи та тих самих ритуалів, що і альтернативна стратегія у раціонально-логічній та технологічній культурі, з метою здійснення прямого магичного впливу. Але характер такого впливу залежить від мети, намірів і засобів, що використовуються суб'єктами впливу, які можуть закінчуватися як руйнуваннями, хаосом та смертельні наслідками так і духовно-енергетичною єдністю людини зі світом, природою та іншими людьми.

Список літератури:

1. White L. The science of culture, a study of man and civilization / L. White. – N.Y.: Grove Press, – 1949. – 404 p.
2. Ермолина Ю. Наука и внеаучные формы знания в современной культуре (на примере магии) / Ю. Ермолина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 82-1. – 158 с.
3. Белоусова Е.В. Магия как форма жизни и способ «приручения» мира в культуре: автореф. дисс. канд. культурологии: 24.00.01 / Е.В. Белоусова; Гуманитар. ун-т. – Екатеринбург, – 2011. – 14 с.
4. Григоренко А.Ю. Философский анализ магии: автореф. дис. ... док. филос. наук: 09.00.03, 09.00.06 / А.Ю. Григоренко; СПбГУ. – СПб., 1992. – 7 с.
5. Гречишников С.Е. Магия как социокультурный феномен: автореф. дис. канд. филос. наук: 09.00.06 / С.Е. Гречишников; МГУ. – М., 1994. – 16 с.
6. Марков М.А. Магия как бинарная система и её влияние на процесс формирования мировоззрения современного человека: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13. / М.А. Марков; Сев.-Кав. науч. центр высш. шк. – Ростов-на-Дону, 2004. – 9 с.
7. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Наука, 1976. – 153 с.
8. Рижкова Н.Н. Генезис, эволюция и формы магии: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13 / Н.Н. Рижкова; Сев.-Кав. науч. центр высш. шк. – Ростов-на-Дону, 2006. – С. 22–23.

Смирнова Е.А.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

К ВОПРОСУ О СУЩЕСТВЕННО-СТРУКТУРНОМ АНАЛИЗЕ МАГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация

В статье на основе философско-аналитического и интегративно-культурного подхода были проанализированы основные и культурные особенности магии в рамках «культурный комплекс». Выяснилось, что в противоположность «узкой» пониманию магии, которое отождествляется с магическими практиками, целенаправленному культивированию магической картины мира и связанными с ней традициям разных людей и в разное время, «широкое» понимание относится к основам выше упомянутого комплекса. К компонентам последнего можно включить следующие: магическую форму сознания и знания мира, которые основаны на мифологии, эзотерическом знании и вере в возможность чрезмерного индивидуального вторжения в ход событий, ритуальные действия индивидуального или коллективного субъекта, которые являются методом расширения имманентного культурного опыта.

Ключевые слова: магия, культурный комплекс, структура, миф, религия, трансцендентность.

Smirnova O.O.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

TO THE QUESTION OF ESSENTIAL-STRUCTURAL ANALYSIS OF MAGIC AS A CULTURAL COMPLEX

Summary

In the article on the base of philosophical-analytical and integrative-cultural approach, was analyzed the essential and cultural peculiarities of magic because of the category «cultural complex». It was revealed that in opposite to «narrow» understanding magic which is identified with magical practices, purposeful cultivation of the magical picture of the world and connected with it some traditions of different people and in different time, the «broad» understanding goes to the statues of high mentioned complex. To the components of the last one is possible to include the following: magical form of consciousness and knowledge of the world which are based on the mythology, esoteric knowledge and faith in possibility of over-individual intervention in the events duration, ritual activities of individual or collective subject which appear by the method of expansion of immanent cultural experience.

Keywords: magic, cultural complex, structure, myth, religion, transcendence.